

Oponentský posudek dizertační práce

Marián LÓŽI: Žít stalinismus: Komunistická strana Československa v době teroru a budování světlých zítřků, dizertační práce, Filozofická fakulta UK 2022, 212 stran.

Marián Lóži zpracoval téma, které není snadné. Vyžadovalo rozsáhlou archivní heuristiku a objem sekundární literatury, o němž se mohl opřít, byl relativně omezený. Očekával bych však v tomto směru podstatně rozsáhlejší kritický rozbor pramenů a hlavně literatury v úvodu práce. Studovaná problematika je probírána v daleko širším spektru prací – a autor na ně také průběžně odkazuje –, zde však má v úvodu, zdá se, spíše zájem pouze vytyčit žádoucí směr bádání, k němuž se hlásí. Obdobně by měly být hlubší kritice podrobeny i prameny, s nimiž pracuje. Autor se omezí v podstatě jen na konstatování, jaký typ pramenů byl důležitý pro konkrétní kapitolu. Tedy, z pozice oponenta si dovoluji konstatovat, že objem pramenů a literatury je velmi solidní a zcela akceptovatelný pro účely takto vymezené dizertační práce, jejich kritika v úvodu však nepřípustně skromná.

Z jazykového hlediska nemám k textu podstatnějších námitek. Nalezeme sice nemálo překlepů a obvyklých chyb (jako krátké spojovníky tam, kde má být pomlčka; nebo indexové číslo poznámky před tečkou či čárkou), ale jejich výskyt není takový, aby překračoval obvyklý průměr dizertačních prací obhajovaných na ÚHSD FF UK, a nijak neruší tok autorova vyprávění. Z hlediska jazyka a stylistiky velmi oceňuji, že navzdory teoretické erudici, kterou Marián Lóži prokazatelně disponuje, neskouzává ve svém výkladu k rozsáhlému teoretickému rozvažování, ani nepřetěžuje text abstraktními sociologickými pojmy. Naopak dokáže přiměřeně zobecnit tak, jak je to od sociální historie žádáno, a zároveň jeho text neztrácí na čtivosti. Dovolím si říci, že málokterý historik dokáže udržet rovnováhu při tomto balancování na ostří mezi přílišným množstvím teorie a nepřehledností jednotlivin ze studované praxe. Autorova odtažitost k systémově orientovaným teoriím navíc zajišťuje dostatečné zachycení individuálního. Proto je možné stále sledovat osudy konkrétních lidí a zároveň, díky snaze o přiměřené zobecnění, odnést si i obecnější poznatky o fungování stalinistické diktatury.

Z hlediska struktury považuji práci za zdařilou a akceptovatelnou. Poněkud neorganicky do celku zapadá studie o příkladech žen-funkcionářek, kde se autor musí zvláště věnovat rozboru pramenné základny. Je pravda, že problémy jsou zde specifické, nicméně v odborné práci takové rozborů patří právě do úvodu. A je to jen o autorově racionální organizaci textu, aby ten pak fungoval jako celek. V současné podobě pátá kapitola o genderových aspektech zcela neorganicky vyčnívá z celé práce, aby autor pak v šesté kapitole zase navázal na problematiku z kapitol předchozích. S výjimkou této výtky však jinak považuji tuto dizertační práci za vhodně členěnou.

Celkově je práce rozdělena do sedmi částí. První částí je úvod, který až na výše uvedené výtky splňuje standardní náležitosti. Cíle práce autor formuluje na s. 13 a 14. Nehlásí se k žádnému vyhraněnému metodologickému přístupu. Přesto je zde patrná jeho velmi dobrá obeznámenost s tzv. revizionistickou či post-revizionistickou odbornou literaturou. Ostentativně zde odmítá dichotomický přístup, který společenské procesy vykládá v rámci schematické duality aktivní monolitická strana versus pasivní obyvatelstvo. Společnost či obyvatelstvo vlastně ani nehraje v jeho výkladu podstatnější roli, s výjimkou druhé kapitoly, kde rozebírá kontext hluboce destabilizované společnosti po roce 1945. Jde mu o zkoumání strany, jaké relace panovaly mezi jednotlivými úrovněmi její organizace a jaké interakce vznikaly mezi konkrétními jedinci, kteří zastávali příslušné funkce. Explicitně zde konstatuje: „Cílem je postihnout dynamičnost stalinistické KSČ, ve které se vztahy jednotlivých aktérů nebo skupin aktérů proměňovaly a nejednou vyústily v dramatický střet, rámovaný hledáním vnitřních nepřátel.“

Domnívám se, že tyto cíle byly provedenou analýzou naplněny velmi zdařile. To osvědčuje především v poslední, šesté kapitole, která je nejrozsáhlejší. V jistém smyslu znamená meritorní vrchol celé práce a předchozí kapitoly k ní tvoří jen nezbytný úvod. Autor právě zde na dostatečně reprezentativním souboru příkladů dokáže demonstrovat rozličné formy interakcí či koalic a antagonismů, jež mohly ve sledovaném

období vznikat mezi aktéry na různých úrovních stranické hierarchie a částečně též státní správy či podnikové sféry.

Druhá část je věnována obecným charakteristikám poválečné společnosti. Autor klade důraz na její celkovou destabilizaci, způsobenou válkou a rozsáhlými přesuny obyvatelstva. Pokud hodlá dizertaci později publikovat, doporučoval bych, aby této kapitole ještě věnoval pozornost. Je z ní příliš patrná potřeba ukázat, jak moc byla dobová situace chaotická, aby mu následující kapitoly o regionálních diktátorech lépe navazovaly. Nemyslím si, že výsledku uškodí, když poukáže více také na významné stabilizující faktory, jako byl výrazný společenský konsenzus o realizaci Košického vládního programu. Lze presumovat u obyvatelstva i jistou mentální úlevu po dlouhé éře výjimečného stavu (nejprve velká hospodářská krize, pak mnichovská krize, potom okupace). K větší míře jistot se autor dostává jen nahodile, např. na s. 38.

Třetí část se věnuje struktuře komunistické strany a fungování jednotlivých úrovní její hierarchie. V autorově výkladu je sympatická dialektická forma. Na jedné straně připouští megalomanskou povahu vytyčených budovatelských cílů, které nevyhnutelně vyvolávaly potřeby autoritativních a často arbitrárních postupů krajských či okresních funkcionářů. V závěru předchází kapitoly proto trefně konstatuje: „Megalomanství cílů i prostředků nicméně nejednou vedlo k posilování právě těch jevů a tendencí, které KSČ oficiálně odmítala a potírala. Strana svými rozhodnutími přímo posilovala problémy, které chtěla překonat.“ (s. 39) V kapitole třetí pak zdařile ukazuje efekty v řídicí praxi. Zároveň na základě dostatku pramenů demonstruje, kterak hierarchicky organizovaná struktura řízení selhávala a jak komunikace mezi jednotlivými mocenskými úrovněmi buď chyběla zcela, a nebo byla zcela nedostatečná. To nevyhnutelně nižší funkcionářské kádry nutilo k samostatným rozhodnutím, která s ohledem na vytyčené ambiciózní cíle ve spojení s určitými osobnostními charakteristikami konkrétních jednotlivců rodilo tzv. regionální diktátory. Nebylo to nutně však pravidlo. Autor ukazuje naopak i případy, kdy se regionální stranické aparáty dostávaly pod vliv jiných orgánů, jež přitom měly formálně dozorovat (vedení podniků, národní výbory či odbory – viz s. 48).

Čtvrtá část se pak věnuje již zmíněné diktátorské praxi. Zatímco zde autor sleduje podmínky jejího ustavení, v šesté části pak naváže rozbořem likvidace této praxe ve vybraných regionech, jak již bylo poukázáno výše. Zde – dovolím si říci, že brilantně – autor rozehrává s dostatečnou pramennou oporou analýzu interakcí v konkrétních lokalitách. Zvláště zajímavý je v tomto směru případ Karlových Varů, kde je zjevné, že když měli regionální funkcionáři oporu v nižších organizacích, centrum nemělo zájem postupovat příliš ofenzivně. Naopak v jiných situacích, jako na Pardubicku nebo v Ústí nad Labem, můžeme vidět efektivní koalici ústředí a nižších stupňů stranické organizace proti kolektivu místního krajského vedení. Domnívám se, že právě tyto části jsou z celé dizertační práce nejpřínosnější a nesporně rozbourávají zažitou představu o monolitické straně a převodových pákách v podmínkách státního socialismu. Sedmá část je závěrem celé práce a má spíše povšechný shrnující charakter.

Za nepříliš propracované považuji vyústění celého příběhu, kdy se autor věnuje stabilizaci nové stranické elity v období po studovaných čistkách. V podstatě tu jen přebírá názory Heumosovy a Bílého a – spíše jen v hypotetické rovině bez pramenných opor – jejich závěry domýšlí. Uznávám však, že transformace stranických elit z éry stalinismu do éry post-stalinské není hlavním předmětem práce, a proto to nelze autorovi mít za zlé. Přesto jeho charakteristiky rodící se stranické elity éry Antonína Novotného jsou fascinující.

Domnívám se z pozice oponenta, že tato dizertační práce naplňuje všechny důležité požadavky v míře velmi uspokojivé, a proto ji bez zásadnějších námitek **doporučuji komisi k obhajobě.**

V Praze, dne 30. prosince 2022

Jakub Rákosník